

Derleyenler
FIRAT GENÇ - GÖZDE ORHAN - MELİH YEŞİLBAĞ
Türkiye ve Ötesi: Devlet, Sınıf, Mekân
Çağlar Keyder'e Armağan

İletişim Yayınları 3465 • Araştırma-İnceleme Dizisi 591

ISBN-13: 978-975-05-3726-4

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDITÖR Tamıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hüseyin Türk

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
FIRAT GENÇ - GÖZDE ORHAN
MELİH YEŞİLBAĞ

Türkiye ve Ötesi: Devlet, Sınıf, Mekân

Çağlar Keyder'e Armağan

İÇİNDEKİLER

Giriş

FIRAT GENÇ - GÖZDE ORHAN - MELİH YEŞİLBAĞ 9

1 Çağlar Keyder'le Söyleşi: Küresel ile Yerel Arasında Bir Düşünce Serüveni

FIRAT GENÇ - GÖZDE ORHAN - MELİH YEŞİLBAĞ 19

BİRİNCİ KISIM

DEVLET VE SINIFLAR

2 Türkiye'de Devlet ve İşçi Sınıfı

ASLIHAN AYKAÇ 45

3 Osmanlı-Türkiye'de İkili Devletin Oluşumu: Sözleşme ve Sömürge Devletleri

BARIŞ ÜNLÜ 69

4 "Kahrolsun Bürokrasi!": Sınıf Perspektifinden AKP İktidarında Bürokrasi Karşıtlığı ve Anti-entelektüelizm

CANGÜL ÖRNEK 93

5 AKP Döneminde Devlet-Sermaye İlişkileri: Sorunumuz Ahbap-Çavuş Kapitalizmi mi?

MELİH YEŞİLBAĞ 117

- 6 Bağımsız İdari Otoriteler'in Yükselişi ve Düşüşü:
Hükümetin Hikmetinde Kaybolan Neoliberal Devlet Aklı
Z. Umut Türem 141
- 7 Devleti ve Sınıfı Tanımlamak
UTKU BALABAN 163

İKİNCİ KISIM

KÜRESELLEŞME

- 8 Fikrî Mülkiyet, Küresel Eşitsizlikler
ve Seküler Durgunluk
ANTOINE DOLCERocca 191
- 9 Küresel ve Yerel Arasında İstanbul'daki Profesyoneller
GAMZE Evcimen 207
- 10 Küreselleşme, Toplumsal Değişim ve Kadınlar:
Bedensel Feminist Bir Perspektif
ESRA SARIOĞLU 231
- 11 Gezi ve Yeni Bir Siyasal Topluluk Arayışı:
21. Yüzyılda Toplumsal Hareketleri Anlamak İçin
Bir Çerçeve Denemesi
KAAN AĞARTAN 253

ÜÇÜNCÜ KISIM

KIR VE KENT

- 12 Diyarbakır'da Gayrimenkul Piyasalarının Politikası
FIRAT GENÇ 279
- 13 İstanbul'un Çeperinde Bir Sanayi Kentinin Doğuşu:
Çerkezköy'de Yerel Girişimcilik ve Büyüme
MUZAFFER KAYA 301
- 14 Türkiye'nin OHAL (Sonrası) Şehirlerini
Yeniden Tasarlamak: Bir Karşılaştırma
GÖZDE ORHAN 325

15	Fındık Üretimi Üzerinden Tarımda Dönüşümü Düşünmek: Köye Dönüş Mümkün mü?	
	DENİZ YÜKSEKER - HÜSEYİN YENER ERKÖSE	349

DÖRDÜNCÜ KISIM

SOSYAL POLİTİKA

16	Geç Kapitalist Ülkelerde Sağlık Reformları: Düzeyler, Aktörler ve İlişkileriyle Politika Oluşumunun Ekonomi-Politiği	
	EREN KARACA	373
17	Uluslararası Kalkınma Siyaseti Bağlamında Evrensel Sağlık Politikası: Türkiye Örneği	
	TUBA İ. AĞARTAN	395
	YAZARLAR	419

Giriş

FIRAT GENÇ - GÖZDE ORHAN - MELİH YEŞİLBAĞ

Bir yayın türü olarak armağan kitabın Türkiye'deki tarihi çok eskiye dayanmaz. Altmışıncı doğum yılı vesilesiyle Dil Tarih Coğrafya Fakültesi tarafından 1953'te yayımlanan *Fuad Köprülü Armağanı*, türünün belki de bizdeki ilklerinden. Akademik üretimin çoğunlukla üniversitelerle sınırlı olduğu 1980 öncesi dönemde, armağan kitaplar, kariyerlerinde belli bir aşamaya gelmiş öğretim üyelerini onurlandırmak için derlenen eserler oldu. Bugüne kıyasla yayıncılık alanında daha baskın bir konumda olan üniversite yayınevlerinin uhdesinde yapılan bu çalışmalar, dönemin akademik hiyerarşisini ve tabiri caizse adabı muâşeret kurallarını sıkı sıkıya takip ediyordu. Usta-çırak bağı üzerine bina olmuş kürsülerin saygıdeğer üyelerine methiye niteliğindeki bu çalışmalar, meslektaşlar ve kuşaklar arasında eleştirel bir diyalogu yaratma motivasyonuna, en azından ilk elde, pek de sahip değildi.

Başka alanlarda olduğu gibi, 12 Eylül darbesi bu mikro ölçekte de birçok değişikliği tetikledi. 1983'te çıkarılan 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu ile birlikte üniversiteler boşaltılıp entelektüel-akademik faaliyetin asli merkezi olmaktan çıkınca, sayıları hızla artan yayınevleri yeni türden işlevler üstlendiler. Bir yandan uluslararası akademik yazını Türkiyeli okura tanıtan araçlar haline gelen bu yeni kuşak yayınevleri, diğer yandan bilgi üretiminin ve fikişsel tartışmaların mekânı oldular. Bu dalga içerisinde armağan kitapların da mahiyeti değişti. Üniversitelerin katı kürsü hiyerarşisi yerine, armağana mazhar olan kişinin çalıştığı disipline katkılarını, öğrencileri ve meslektaşları üzerinde yarattığı etkiyi esas alan derlemelere daha fazla rastlar olduk. Kişinin kendi çalışma alanında yarattığı dönüştürücü müdahalelerin izlerini süren, bunların olası açılımları etrafında bir diyalog inşa etmeyi önceleyen

eserler ortaya koyuldu. Bu açıdan armağan kitap türü, üniversite amfilerinden yayınevi ofislerine uzanan bu yeni peyzajın mütevacı ama aynı zamanda sembolik bir unsuru olarak görülmelidir.

Elinizdeki derleme, Çağlar Keyder ile yolu kesişmiş, lisansüstü eğitimleri sırasında onun öğrencisi olmuş araştırmacıların, ondan ilham alarak kaleme aldığı on altı makaleden ve bir mülakattan oluşuyor. Kuşkusuz makalelerin her birinde ele alınan konular ve problematikler, Keyder'in geniş erimli düşünsel serüveni içerisinde angaje olduğu konu ve problematiklerle bir ölçüde örtüşüyor. Fakat aynı zamanda her bir yazar Keyder'in ortaya koyduğu argüman ve iddialarla eleştirel bir karşılaşma içerisinde. Derlemedeki tüm yazıları ortak kesen, dolayısıyla bu armağan kitaba rengini veren belki de en temelde bu tavrı. Editörler olarak bizlere böylesi bir işe girişmek için cesaret veren de bu tavrın hem hoca hem de öğrencileri nezdindeki kanıksanmışlığı oldu. Yüksek lisans ya da doktora çalışmasını onunla yapmış, hatta sadece dersini almış öğrencilerinin dahi teslim edeceği üzere, Keyder, kendi çıkarımları ve görüşlerine karşı bitmek bilmez bir sorgulama heyecanı duyanlar karşısında her daim “serin” bir tavrı sergilemiştir. Bu tavrı akademik özgürlüğe imkân tanıdığı gibi, daha önemlisi, onun farklı alanlarda ortaya koyduğu müdahalelerin zaman içinde yeni boyutlar kazanmasının yolunu açmıştır. *Türkiye ve Ötesi: Devlet, Sınıf, Mekân*'ın, bugün hem dünyada hem Türkiye'de piyasanın dışlıları altında ufalanan, siyasal baskı karşısında soluklaşan üniversitelerde pek de yaygın olmayan bu tavrı bir nebze daha görünür kılmasını murat ediyoruz.

* * *

Aşağıda özetlediğimiz üzere, derlemede yer alan on altı araştırma makalesini dört temel başlık altında grupladık: Toplumsal sınıflarla devlet arasındaki ilişki; 1980 sonrası neoliberal küreselleşmenin beraberinde getirdiği dönüşüm ve çatışmalar; dünya-tarihsel dönüşümlerin kırsal ve kentsel alanlardaki etkileri; sosyal politika alanının dönüşümü. Bu dört tema Keyder'in yaklaşık elli yıla yayılan çalışmalarının da temel patikalarını oluşturuyor. Kavramsal çerçevedeki değişimlere ya da ortaya konan çözümlerlerdeki farklılıklara rağmen, Keyder'in entelektüel üretimine motivasyonunu ve karakteristiğini veren öğelerin sürekliliğini bu patikalar üzerinde bulabileceğimizi düşünüyoruz.¹

İlk eserlerini 1970'li yıllarda vermeye başlayan Keyder'in bu dönemdeki çalışmaları “zamanın ruhu”na uygun olarak emperyalizm ve azgelişmişlik

1 Bu kısa giriş yazısında bu dört patikanın köşe taşlarını işaret etmekle yetiniyoruz. Çağlar Keyder'in 1970'lerden bugüne uzanan düşünsel serüveninin daha geniş bir tasviri bu kitap için gerçekleştirildiğimiz mülakatta bulunabilir.

sorunsalı etrafında şekillendi. 1977 yılında tamamladığı doktora tezi de temelde Türkiye'nin dünya kapitalizmi içerisindeki konumunu Marksizm ve Dünya Sistemi teorisine dayanarak analiz ediyordu. Yine bu dönemde Patrick O'Brien ile birlikte yaptığı çalışmalarda İngiltere ve Fransa örnekleri üzerinden feodalizmden kapitalizme geçişin farklı patikalarını ele aldı. Bu farklılaşmada özellikle köylülüğün dönüşümünü ve devletin rolünü önemli değişkenler olarak tarif etti. Bu tartışmalar, 1987 yılında İngilizce, 1989 yılında ise Türkçe yayımlanan *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*'ın da temelini oluşturdu. 19. yüzyılda kapitalist dünya sistemine eklenme sürecinden 1980'li yıllara kadarki uzun tarihsel kesitte Osmanlı-Türkiye toplumsal formasyonunda devletin ve toplumsal sınıfların etkileşimini dünya-tarihsel bir perspektifle analiz eden bu çalışma, muazzam zenginlikte bir kuramsal inşa girişimini temsil ediyordu. Keyder bu çalışmasında en temelde Türkiye'de bürokrasinin gelişimini ve devletin diğer ülkelerdeki devlet biçimlerine kıyasla ne türden özgünlüklere sahip olduğunu tartışmaya açtı. 2022'de yirmi üçüncü baskısını yapan bu eser, Türkiye çalışmaları alanında temel referans kitaplardan biri olmayı sürdürüyor.

Ancak Keyder'in ilgi alanları zaman ilerledikçe çeşitlendi. 1980'ler yerini 1990'lara bırakırken emperyalizm ve az gelişmişlik sorunsalından küreselleşme etrafındaki tartışmalara doğru kaydı. Kuşkusuz yukarıda andığımız ilk evredeki çalışmalarının ana odağı Osmanlı-Türkiye toplumsal formasyonu olsa da, benimsediği kavramsal ve metodolojik yaklaşım onu ulusal sınırların ötesinde düşünmeye sevk ediyordu. Başka bir ifadeyle, Keyder, toplumsal yapıların ve süreçlerin biçimlenmesinde ulusal ölçekte işleyen kurum ve yapıların ulus-üstü ölçeklerde işleyen dinamiklerle etkileşim içinde olduğu vurgusunu her daim öne çıkardı. Bu genel ilkenin, 1990'lara gelindiğinde küreselleşme nosyonu etrafında ortaya koyduğu çalışmalara geçişi kolaylaştırdığını söylemek mümkün. Nitekim 1993 tarihli *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*'nda 1980 sonrası küreselleşme dalgasının Türkiye'de neden olduğu sınıfsal ve kurumsal değişimleri dünyadaki gelişmelerle ilişki içinde analiz ederken, aynı yıllarda editörlüğünü yaptığı ve İngilizce olarak basılan kimi derleme kitaplarda bu kez benzer süreçleri Güney Avrupa ülkeleri ya da Mısır bağlamında tartışmaya açtı. Kimi dergi makaleleri de hesaba katıldığında, Keyder'in küreselleşme bahsinde ortaya koyduğu yaklaşımın kilit taşı, küreselleşmeyi, ana akım sosyal bilim çalışmalarının iddia ettiği gibi, tek yönlü, kendiliğinden ve teknik bir ekonomik dönüşüm olarak değil, çokboyutlu, ekonomik motivasyonlarla siyasal süreçlerin iç içe geçtiği, toplumsal sonuçları itibarıyla de çok yönlü bir olgu olarak ele almasıdır.

Bahsini ettiğimiz üçüncü patika ise, Keyder'in üzerinde odaklandığı, dünya kapitalist sistemine eklenme, ulusal kalkınmacılığın tesisi ya da kü-

reselleşme gibi makro yapısal süreçlerin kırdı ve kentlerde ne şekilde hayat bulduğunu daha yakından ele alan çalışmalardan oluşur. Örneğin, 1980'lerden 2010'lara uzanan bir dizi çalışmada, özellikle de Zafer Yenil ile birlikte kaleme aldığı 2013 tarihli *Bildiğimiz Tarımın Sonu* kitabında yeni küresel sistemin kırını nasıl dönüştürdüğünü, tarımsal üretimi ve göç süreçlerini ne ölçüde belirlediğini tarihsel bir perspektiften ortaya koymayı amaçlar. Diğer yandan Keyder aynı yaklaşım tarzını kentsel alandaki toplumsal yapıların değişimini anlamak için de sürdürür. Sözgelimi 19. yüzyıldaki radikal dönüşümü ya da imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecindeki sarsıntıları, özellikle liman kentlerine odaklanarak anlamaya gayret eder. Bu açıdan liman kentleri, hem barındırdıkları ticaret merkezli iktisadi ilişkiler hem de kozmopolit toplumsal yapıları nedeniyle ele aldığı uzun erimli tarihsel dönüşüm dinamiklerinin yoğunlaştığı kuluçka merkezlerini andırır. Bu kentlerin akıbeti, ulus-devlet fikrini aşan, milliyetçiliğe dayanmayan bir yurttaşlık olgusunun potansiyellerine dair çözümlerinin de zeminini oluşturur. Ancak Keyder'in kentlere dair ilgisi salt tarihsel bir ilgidir çok, tarihsel perspektifle sosyolojik analizi meceden ve bu yolla kentlerin güncel önemini anlamaya gayret eden bir ilgidir. Nitekim, bilhassa 1999'da ilk olarak İngilizce basılan *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* adlı derleme kitabıyla öncülerinden biri olduğu İstanbul çalışmaları yazını, onun, kentleri küresel ağların birer parçası olarak düşünmemizi öneren, para ve mal akışlarının uluslararası ve ulusal dinamiklerle ilişkisini dikkate alan kapsamlı analiz çerçevesinin bir sonucu olarak okunabilir.

Son olarak, kökeni daha öncesine gitmekle beraber, 2000'li yıllarda yoğunlaşan sosyal politika çalışmaları ise Keyder'in külliyatında bir başka tematik eksen temsil eder. Neoliberal küreselleşmenin yıkıcı etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönem refah devletinin krizi ve sosyal politika rejimlerinin dönüşümüne yönelik akademik ilginin yükselmesini de beraberinde getirdi. Keyder, bu alanda gerçekleştirdiği çalışmalarda da söz konusu dönüşümün yekpare bir modeli takip etmekten ziyade devlet kapasitesi, toplumsal sınıfların görece güç dengeleri ve kurumsal bakiye gibi değişkenlerin etkisiyle farklılaşan kanallar üzerinden gerçekleştiğini vurguladı. Özellikle Ayşe Buğra ile birlikte kaleme aldığı çalışmalarda, Türkiye'nin sosyal politika rejimini ve 2000'li yıllardaki kapsamlı dönüşümü dünyadaki farklı örneklerle karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koydu.

Sonuçta Çağlar Keyder'in Türkiye sosyal bilimler literatürüne yaptığı kapsamlı ve kurucu nitelikteki katkıları şekillendiren motifleri kabaca şu şekilde özetleyebiliriz. Öncelikle, Keyder, benimsediği kavramsal çerçeve ve metodoloji nedeniyle, ele alınan meseleleri dünya-tarihsel bir bağlama yerleştirme konusunda ısrarcı olmuştur. Kendi ifadesiyle, tipik olarak "dünyadan

tecrüt edilmiş” mahiyette ilerlemiş Türkiye çalışmaları alanında bu türden bir hassasiyetin ve ısrarın, “bize özgü” gözükten problemlerin aslında öyle olmadığını göstermek açısından son derece önemli olduğuna kuşku yok. İkincisi, Keyder’in sosyal bilimlerin farklı disiplinleri arasındaki çoğunlukla yapay sınırları verili kabul etmeyen bir tematik ve yöntemsel açıklıkta ısrarcı olduğunu vurgulamak gerekir. Nitekim aslen iktisat formasyonundan gelen bir sosyal bilimci olarak, yıllar içerisinde çalışmalarını tarih, sosyoloji, siyaset bilimi ve coğrafya disiplinlerinin tarihsel birikimleri ve güncel tartışmalarıyla yakın diyalog içerisinde sürdürdü. Böylelikle farklı alanlardan araştırmacılar için referans niteliğinde sayılacak kurucu eserler kaleme alabildi. Dar alan uzmanlığının hâkim olduğu günümüz akademisinde bu ısrarı vurgulamak bizler için özellikle anlamlı. Üçüncüsü, Keyder’in dünyanın ve Türkiye’nin değişen gündemlerine ve yakıcı sorunlarına cevap aramaktan vazgeçmediğini anımsamalıyız. Tam da bu süreklileşmiş merak sayesinde, tarihsel sosyolojiden tarımsal yapılara, kent sosyolojisinden sosyal politikaya, hukuk sosyolojisinden küresel ekonomi-politiğe kadar çok farklı konularda kapsamlı eserler verdi. Üzerine kalem oynattığı dönemlerin, coğrafyaların ve konuların zenginliği ve çeşitliliği, Keyder’in akademik üretiminin en etkileyici yönlerinden biri olsa gerek. Tüm bunlardan hareketle Keyder’in ele aldığı her konuya mevcut akademik birikimin sınırlarını zorlayan, cesur ve kısırcı sorularla yaklaşan bir araştırmacı olduğunu vurgulamak gerekir. Birçok alanda referans niteliğine sahip, gündem yaratan, kurucu eserler bırakabilmesini mümkün kılan da onun bu yönü oldu. Nihayetinde bu derlemenin de ilhamını bu motiflerde bulduğuna kuşku yok.

* * *

Okumakta olduğunuz derleme, Keyder’in açtığı, yukarıda ana hatlarıyla tarif ettiğimiz başat dört patikayı takip eden metinlerden oluşuyor: Devlet ve sınıflar, küreselleşme, kır ve kent, sosyal politika. Metinlerde bu temalar sıklıkla içiçe geçse de kitabı genel olarak bu şekilde çerçeveselendirmenin, Keyder ile öğrencileri arasındaki akademik ilişkiyi daha net ortaya koyduğunu düşünüyoruz.

Kitabın ilk kısmında Osmanlı’dan Türkiye’ye devletin ve sınıfların konumlanışını ve değişimini konu edinen yazılara yer verdik. Aslıhan Aykaç’ın kaleme aldığı “Türkiye’de Devlet ve İşçi Sınıfı” başlıklı makale, Keyder’in *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*’da çizdiği tablodan yola çıkıyor. Yazar, devlet ve sınıflar arasındaki işbirliklerine ve zorunluluklara bakarak işçi sınıfının hem burjuvaziye hem de devlete karşı nasıl konumlandığını anlamayı amaçlıyor. Aykaç, modernleşme ve ulus inşası sürecinde işçi sınıfının kurulan denklemin neresinde yer aldığı ve devlet politikalarının işçi sınıfı inşasının özgün

yapısında, örgütsel kısıtlarında ve direniş biçimlerinde ne ölçüde belirleyici olduğu sorularını tartışmaya açıyor.

“Türk Milletinin ve Devlet(ler)inin Oluşumu: Sözleşmecî ve Sömürgeci İkili Devlet Yapısının Gerilimleri” başlıklı makalesiyle ilk kısma katkı sunan Barış Ünlü, Keyder’in imparatorluk, kapitalizm, devlet, sınıflar ve milliyetçilik üzerine olan metinleriyle bir diyalog içinde Türk milliyetçiliğinin, Türk milletinin ve Türk devletinin inşası üzerine gelişen literatürü ele alıyor. Ünlü, Türk milletinin etnik, kültürel, dışlayıcı ve otoriter olduğunu öne süren eleştirel milliyetçilik yaklaşımlarının dahi gayrimüslimlere uygulanan etnik temizliği yeterince görmediğini iddia ederek, oluşan yeni milletin ve devletin, çeşitli nedenlerle dışarıda kalan gruplara/bölgelere bir sömürge gibi yaklaştığını, bunun da ulus-devletle imparatorluk yapıları arasında süregiden bir gerilim hattı yarattığını iddia ediyor.

Cangül Örnek ise “Kahrolsun Bürokrasi!': Sınıf Perspektifinden AKP İktidarında Bürokrasi Karşıtlığı ve Anti-entelektüelizm” başlıklı makalesinde, İslâmcı siyasetle bürokratizm arasındaki ilişkiye mercek tutuyor. AKP'nin ilk iktidar olduğu yıllarda sergilediği anti-bürokratik tutumda zaman içinde niteliksel bir değişim olduğunu savunan yazar, geçmişte devlet aygıtında yer almak isteyen İslâmcı gençlerde gözlemlenen bürokrasi karşıtlığının, daha ziyade bürokrasinin Kemalist niteliğine ve devletin kritik kurumlarına egemen dar bir “elit” grubun İslâmcıları dışlama eğiliminde olmasına bir tepki olduğunu ortaya koyuyor.

Bu kısmın dördüncü yazısını Melih Yeşilbağ kaleme aldı. “AKP Döneminde Devlet-Sermaye İlişkileri: Sorunumuz Ahabap-Çavuş Kapitalizmi mi?” başlıklı bu metin, son dönemlerde sıklıkla kullanılan söz konusu kavramın 2000'ler Türkiye'si'ni ne ölçüde açıklayabileceğini tartışmaya açıyor. Başta Asya'da olmak üzere Küresel Güney'de yükselen ekonomilerin belli bir noktadan sonra başarısız olmasını yolsuzluk, rüşvet gibi geleneksel ilişkilere bağlayan bu analiz çerçevesine temkinli yaklaşılması gerektiğini savunan yazara göre, AKP'li yıllarda birikim rejimi ile otoriterleşme dinamikleri arasındaki ilişki çok daha karmaşık, AKP'nin sermaye fraksiyonları ile ilişkisi ise çok daha kapsayıcıdır.

“Neoliberal Devlet Aklının Yükselişi ve Düşüşü? Türkiye'nin 'Bağımsız İdari Otoriteler' Dönemine Dair Bir Değerlendirme” başlıklı makalesiyle derlemeye katkı sunan Umut Türem, 1980 sonrasında kurulan bir dizi kurumun gelişimini ve sönümlenişini inceliyor. Bahsi geçen kurumların yükselişinin neoliberal bir yönetim zihniyet ve pratiğinin kristalize olduğu bir döneme denk geldiğini öne süren yazar, bu rasyonalitenin devleti piyasa ve daha genel olarak ekonominin hizmetinde bir kurumlar bütünü olarak tahayyül ettiğini; bu tahayyülün Cumhuriyet'in üzerine bina olduğu çekirdek ras-

yonalıttan önemli bir farklılık içerdığını; siyasi olan yerine ekonomik olanı, ulusal olan yerine küresel olanı önceleyen yeni bir anlayış getirdiğini ileri sürüyor. Öte yandan Türem, bu türden bir rasyonalitenin içerdığı gerilim ve çatışmaları tartışmaya açarak, son yirmi yılda teknokratların Türkiye devlet bürokrasisi içindeki çelişkili konumlarına odaklanıyor.

Bu kısmın son yazısı Utku Balaban'a ait. "Devleti ve Sınıfı Tanımlamak" başlığını taşıyan çalışma, Keyder'in *Devlet ve Sınıflar* eserine üç yönden yaklaşıyor. Keyder'in dünya sistemi perspektifine dayalı kuramsal çerçevesini tartıştıktan sonra, birbirine rakip gelenekselci ve laik bürokratik hiziplerin Keyder'in iddiasının aksine aynı sınıfın mensubu olmadıklarını iddia ediyor. Keyder'in "laik bürokratlar" olarak adlandırdığı zümrenin, dağılan imparatorluk ve kurulan cumhuriyetin kapitalist dünya ekonomisine eklenme sürecini tanzim edecek, yani burjuva devrimini gerçekleştirecek olan küçük burjuvazinin ilk nüvesini oluşturduğunu savunuyor. Bürokrasi içinde 1980'li yıllara kadar baskın konumda olan bu zümre neoliberal evrede eski gücünü yitiriyor. Balaban, buradan hareketle "faburjuvazi" olarak tanımladığı sınıfın; küçük burjuvazi, komprador burjuvazi ve devletle ilişkisi üzerine odaklanıyor.

Kitabın ikinci kısmı küreselleşme teması etrafında şekillendirildi. Bu kısımda ilk olarak Antoine Dolcerocca, "Fikri Mülkiyet, Küresel Eşitsizlikler ve Seküler Durgunluk" başlıklı makalesinde, fikri mülkiyet haklarının korunmasının küresel ekonominin işleyişinde ne tür etkiler yarattığını tartışmaya açıyor. Tıpkı toprak mülkiyetinin dünyanın belirli bir bölümünde tekel oluşturması gibi fikri mülkiyetin de herkesin erişimine açık olması gereken bilgiyi özelleştirdiğini, yeni bir tür çitleme yarattığını ve rant üreten finansal varlıklar türettiğini ortaya koyan Dolcerocca, bu rejimin az sayıdaki firmanın kârlarını artırırken orta sınıf gelirlerini durgunlaştırdığını gözler önüne seriyor.

"Küresel ve Yerel Arasında İstanbul'daki Profesyoneller" başlıklı araştırmasıyla kitaba katkıda bulunan Gamze Evcimen, Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden mezun olmuş, İstanbul'da çokuluslu şirketlerde çalışan ve Gezi protestolarına katılmış profesyonellerin gündelik deneyim ve özelliklerine odaklanıyor. Evcimen, Keyder'in *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında* adını taşıyan derleme kitabından ve "yeni orta sınıf" üzerine yazdıklarından esinlenerek küresel ve yerel süreçler arasındaki gerilimlerin bu profesyonellerin gündelik deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini tartışıyor. Makale, İstanbul'daki profesyonellerin küresel özelemler ve yerel özdeşlikler arasındaki ilişkileri dengeleyerek iş yaşamları ve sosyal hayatlarında oluşturdukları yeni özellikleri resmediyor.

Esra Sarioğlu ise "Türkiye'de Küreselleşme ve Kadınlar: Bedensel Feminist Bir Perspektif" başlıklı makalesinde Türkiye'deki cinsiyet ilişkilerinin son

otuz yılda geçirdiği dönüşümü; küreselleşmenin amaçlanmamış sonuçlarını, içinde barındırdığı çoklu ve çatışmalı dinamikleri ön plana çıkartarak mercek altına alıyor. Alan araştırmasının bulgularından hareketle Sarıoğlu, bensele olanla toplumsal olanın kesişimine odaklanarak Türkiye’de kadınların sınıflarüstü bir şekilde, erkeklerden çok daha dinamik bir toplumsal gruba dönüştüğünü, erkekliğin toplumsal olarak atıllaştığını, kadınların ise hızlı bir dönüşüm sürecinden geçtiğini savunuyor.

Küreselleşme tartışmalarına odaklanan ikinci kısmın son makalesini Kaan Ağartan kaleme aldı. “Gezi Epizodu ve Yeni Bir Siyasal Topluluk Arayışı: 21. Yüzyılda Toplumsal Hareketleri Anlamak için Bir Çerçeve Denemesi” başlıklı yazı, Gezi direnişinin farklı aşamalarını bir arada ele alarak bu süreci birbirinden kopuk siyasi manevralar olarak değil, Charles Tilly’den ilhamla bir “epizot”, yani kesintisiz bir siyasallaşma dönemi olarak kavramsallaştırıyor. Kentin çok parçalı özgün yapısının, üzerinde yaşanan siyasallaşma deneyimlerine ve demokrasi tahayyüllerine farklı bir mekânsallık kattığına dikkat çeken Ağartan, yeni bir toplum ve çoğulcu bir demokrasi umudundan bugün kendimizi içinde bulduğumuz baskıcı ve otoriter siyasal sisteme, tekçi ve tahammülsüz bir toplumsal düzene nasıl geldiğimizi açıklamaya çalışıyor.

Kır ve kent çalışmalarına yer verdiğimiz üçüncü kısmın ilk çalışması Fırat Genç’in “Diyarbakır’da Gayrimenkul Piyasalarının Politikası” başlıklı makalesi. Diyarbakır’da neoliberal şehirciliğin ve özellikle de son yıllardaki konut patlamasının hangi yollarla mümkün olduğunu ulusal ve küresel ölçeklerde gözlemlenebilen yapısal dinamiklere paralel olarak ele alan yazar, yerel ölçekteki siyasal mücadelelerin bu süreçteki önemine dikkat çekiyor ve analizlere dahil edilmesi gerektiğini vurguluyor. 1999-2015 aralığında TOKİ’den Kürt belediyelerine kadar pek çok farklı aktör arasında cereyan eden güç mücadelelerinin kentsel mekâna ilişkin farklı tasavvur, strateji ve eylemler yarattığını ortaya koyan Genç, bu manzaranın yukarıdan aşağıya empoze edilen politika tercihlerine indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çoklu olduğunun altını çiziyor.

“İstanbul’un Çeperinde Bir Sanayi Kentinin Doğuşu: Çerkezköy’de Yerel Girişimcilik ve Büyüme” başlıklı bir makaleyle bu bölüme katkı sunan Muzafer Kaya, Çerkezköy örneği üzerinden, küçük bir ilçenin Türkiye’nin en büyük sanayi bölgelerinden birisine dönüşmesi sürecini ele alıyor. Bu süreçte, merkezî devlet düzenlemelerinin yanı sıra yerel girişimciliğin önemli bir rol oynadığını iddia eden Kaya, Çerkezköy’e yönelen İstanbul sanayisinin desantralizasyon dinamiklerine ve merkezî devlet kurumlarının mekânsal stratejilerine ışık tutuyor. Yazar Çerkezköy’ün dönüşümünün çok-aktörlülüğünün altını çizerken bu sürecin yalnızca ekonomik değil ekolojik sonuçlarını da tartışmaya açıyor.

Gözde Orhan ise “Türkiye’nin OHAL (Sonrası) Şehirlerini Yeniden Tasarlamak: Bir Karşılaştırma” başlıklı makalesinde AKP öncesinde, barış sürecinde ve AKP OHAL’inde Kürt kentlerinde farklı aktörler tarafından gerçekleştirilen mekâna dönük müdahaleleri karşılaştırıyor. 2000’li yılların başında etki alanlarını genişleten yerel güçlerin 2015 sonrası dönemdeki kayyım uygulamasıyla nasıl etkisiz hale geldiğini mekândaki izlere bakarak incelemeyi öneren çalışma, bu sürecin yalnızca hak ve özgürlükleri kısıtlamaktan ibaret olmadığını, aynı zamanda kentleri aynılaştırıp ve kent kimliklerini silikleştiren bir dönüşüme tekabül ettiğini vurguluyor.

Deniz Yüksekler ve Hüseyin Yener Erköse’nin birlikte kaleme aldıkları “Fındık Üretimi Üzerinden Tarımda Dönüşümü Düşünmek: Köye Dönüş Mümkün mü?” başlıklı makale, Keyder’in çalışmalarındaki kavramsal çerçevenin izleğini köye dönüşle ilgili son dönemde ortaya attığı öngörülere kadar sürmeyi ve fındık üretimi örneğini kullanarak Türkiye’de tarımla uğraşanların durumu hakkında tespitler ortaya koymayı hedefliyor. Fındık üretiminin Keyder’in tarımla ilgili önermelerinin çoğunu doğruladığını ortaya koyan yazarlar, küresel piyasalara yönelik üretimden ve iklim değişikliğinden kaynaklanan olumsuz ekolojik koşullar altında köye geri dönüş ihtimalinin zorlaştığı iddiasını, saha araştırmalarının bulguları eşliğinde tartışıyorlar.

Kitabın son kısmı sosyal politikalar teması ekseninde düzenlendi. Bu çerçevede Eren Karaca “Geç Kapitalist Ülkelerde Sağlık Reformları: Düzeyler, Aktörler ve İlişkileriyle Politika Oluşumunun Ekonomi Politikası” başlıklı makalesinde Türkiye’yi de içine alan geç kapitalist ülkelerde sağlık reformlarının ekonomi-politik açıdan incelemeyi amaçlıyor. Karaca, Türkiye’deki ya da başka tekil örneklerdeki içsel dinamikler kadar küresel etkilerin de sağlık politikalarının dönüşümünü anlamakta önemli olduğunu ve kapitalist birikim sürecindeki genel dönüşüme paralel olarak devletin özel sektör karşısında değişen pozisyonunun gözden kaçırılmaması gerektiğini vurguluyor.

Derlemenin son yazısı Tuba Ağartan’ın imzasını taşıyor. Ağartan “Kalkınma Siyaseti Bağlamında Türkiye’de Evrensel Sağlık Politikası” başlıklı makalesinde Keyder’in kalkınma sosyolojisi ve sosyal politika alanlarındaki çalışmalarına dayanarak, 2010 Dünya Sağlık Raporu’nda geliştirilen “Evrensel Sağlık Kapsayıcılığı” kavramını Türkiye bağlamında tartışmaya açıyor. Ağartan sonuç olarak Türkiye’nin evrensel sağlık politikasını anlamak için, sağlık sisteminin dinamiklerinin yanı sıra kalkınma siyasetini de göz önünde bulundurmak gerektiğini savunuyor.

* * *

Öğrencileri olarak Çağlar Keyder'e bir armağan kitap hazırlamaya karar verdiğimizde, çalışma alanları son derece çeşitli olan bir entelektüelin spektrumuna ne ölçüde yanıt verebileceğimiz konusunda tereddütlerimiz vardı. Diğer yandan, kendimizi, akademik üretimi dayanışma ağı kurarak, rekabetçi bir biçimde değil birbirinden öğrenerek icra etmeyi elden bırakmayan bir araştırmacı kuşağın parçası hissettiğimiz için bu kitabı farklı bir yordamla ete kemiğe büründürdük. Derlemedeki her bir yazı için, ilgili alandan başka bir araştırmacının görüş ve yorumlarına başvurduk. Hedefimiz çoğu zaman akademik "hakemlik" müessesine sirayet eden hiyerarşik bir denetim ilişkisi kurmak yerine, metin sayesinde yazar ile tartışmacı arasında açık ve yapıcı bir diyalog imkânı geliştirmektir. Bu yöntemin bu ilişkinin her iki tarafı ve bizler için oldukça verimli ve keyifli olduğunu düşünüyoruz. Bu süreçte metinlere başka gözle bakmamızı sağlayan, incelikli analizleri ve önerileriyle dikkatimizden kaçan ayrıntıları bizlere hatırlatan meslektaş ve dostlarımız E. Attila Aytekin, Pınar Bedirhanoglu, Tuba Demirci, Begüm Özden Fırat, Feride Gönel, Asena Günel, Burak Gürel, Tuna Kuyucu, Barış Alp Özden, Cenk Saraçoğlu, Osman Savaşkan, Gürsan Şenalp, Aylin Topal, Volkan Yılmaz ve Sezai Ozan Zeybek'e içtenlikle teşekkür ederiz.

Kitabın yazım sürecinde gündelik hayatımızı derinden etkileyen önemli siyasi ve toplumsal olaylar yaşandı. Pandemi, seçimler ve en çok da 6 Şubat depremleri, yazmak bir yana kimi zaman nefes almayı bile imkânsız hale getirdi. Bu süreçte bizleri sabırla bekleyen ve destekleyen kıymetli yazarlarımıza müteşekkirimiz. Çalışmamıza katkı sunmayı canı gönülden istese de takvim ya da sağlık sorunları gibi nedenlerle bizlere eşlik edemeyeceğini belirten meslektaş ve dostlarımız da oldu. Onların gösterdiği destek de bir armağan kitabın ruhuna yaraşır türdendi.

Son teşekkür, bu kitabı hazırlamamıza vesile olan Hocamız'a. Kendisine bir armağan kitap hazırlamak istediğimizi söylediğimizde bizi caydırmak için epey uğraşsa da en nihayetinde onu ikna etmeyi başardık. Mülakat günlerinde uzun, keyifli sohbetler ettik. Dün olduğu gibi bugün de, yalnızca tez çalışmalarımız esnasında değil sonrasında da yanımızda olduğu için kendisine minnettarız.